

Wszystko, co warto wiedzieć o zachowku

Zachowek – komu przysługuje i jak obliczyć jego wysokość - czyli wszystko co warto wiedzieć o zachowku

Dziedziczenie na podstawie testamentu ma pierwszeństwo przed dziedziczeniem ustawowym. (inaczej wszakże sporządzanie testamentów nie byłoby celowe).

Każdy (o ile jest pełnoletni i nie został ubezwłasnowolniony) może **sporządzić testament**.

W testamencie tym **spadkodawca może dowolnie rozdysponować swój majątek**. Może wskazać w testamencie osoby z najbliższej rodziny, jak też zupełnie niespokrewnione. Może się więc zdarzyć, iż spadkodawca zapisze cały majątek osobie obcej, a najbliższa rodzina dowie się o tym kilka tygodni czy nawet miesięcy po śmierci spadkodawcy – np. w trakcie postępowania o stwierdzenie nabycia spadku.

Często takie rozdysponowanie swoim majątkiem może zostać dokonane z pokrzywdzeniem najbliższej rodziny – w szczególności małżonka i dzieci, którzy w takiej sytuacji zostaliby z niczym.

Aby jednak najbliższa rodzina tj. w szczególności małżonek i dzieci nie zostali „z niczym”, wprowadzona została do prawa spadkowego **instytucja zachowku**.

Komu przysługuje zachowek?

Uprawienie do zachowku wynika ze szczególnie bliskiej więzi rodzinnej między spadkodawcą a uprawnionym.

Stąd też - zgodnie z art. 991 § 1 k.c. - uprawnienie do zachowku przysługuje jedynie zstępnym spadkodawcy (tj. dzieciom, wnukom, prawnukom), małżonkowi spadkodawcy oraz jego rodzicom. Katalog ten obejmuje także przysposobionego i jego zstępnych, których traktuje się jak dzieci i dalszych zstępnych spadkodawcy, jak również przysposabiającego, który wchodzi w miejsce rodziców naturalnych przysposobionego.

Wyżej wymienione osoby są jednak uprawnione do zachowku **pod warunkiem**, że byłyby w danym wypadku powołane do spadku z ustawy.

Oznacza to m.in., że rodzice spadkodawcy będą uprawnieni do zachowku jedynie w sytuacji, gdy spadkodawca nie pozostawił zstępnych mogących i chcących dziedziczyć – rodzice dziedziczą bowiem z ustawy dopiero w braku zstępnych spadkodawcy (art. 932 § 1 k.c.).

Ponadto małżonek spadkodawcy nie będzie uprawniony do zachowku, jeżeli małżonkowie pozostawali w separacji. (chodzi tu oczywiście o separację orzeczoną wyrokiem sądu, a nie tylko separację faktyczną). Także po uprawomocnieniu się wyroku w sprawie o rozwód

małżonek nie będzie mógł skutecznie dochodzić zachowku od drugiego z małżonków. Ponadto należy pamiętać, iż :

Roszczenie o zachówek z art. 991 § 1 k.c. może być realizowane przez spadkobierców zarówno ustawowych jak i testamentowych. Użycie bowiem przez ustawodawcę sformułowania "byliby powołani do spadku" w treści art. 991 § 1 k.c., ma jedynie na celu określenie, że zachówek nie przysługuje "zawsze" zstępnym czy rodzicom, lecz "tylko wtedy" gdy osoby te dziedziczyłyby w konkretnej sytuacji.

(wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 15.03.2012r, sygn. akt IACa 95/12)

Do jakiego sądu wystąpić z pozwem o zachówek?

Jeśli zobowiązany do zapłacenia zachowku – pomimo skierowania do niego wezwania do zapłaty – nie wykaże chęci aby sprawę załatwić ugodowo, niezbędne będzie skierowanie sprawy **na drogę sądową**.

W tym celu należy w odpowiednim sądzie złożyć **pozew o zachówek**. Nie może to jednak być sąd dowolnie wybrany przez powoda. Właściwość sądu wyznaczają bowiem przepisy kodeksu postępowania cywilnego. Wyróżniamy przy tym właściwość sądu rzeczową i miejscową.

Przede wszystkim wspomnieć należy, iż sprawy o zachówek rozpatrują w pierwszej instancji **sądy rejonowe** oraz **sądy okręgowe**.

Właściwość rzeczowa sądu zależy od kwoty, jakiej domaga się powód od pozwanego – czyli od wartości przedmiotu sporu.

Jeśli kwota ta jest wyższa niż 75.000zł, właściwy będzie sąd okręgowy.

Jeśli zaś chodzi o **właściwość miejscową** - sądem właściwym do wniesienia pozwu będzie sąd, w którego okręgu pozwany ma miejsce zamieszkania.

Jak obliczyć wysokość zachowku?

Roszczenie o zachówek to roszczenie o **zapłatę sumy pieniężnej**. Jego wysokość to co do zasady **1/2 wartości udziału** spadkowego, jaki przypadłby uprawnionemu przy dziedziczeniu ustawowym. Jeśli jednak uprawniony jest trwale niezdolny do pracy albo uprawnionym jest małoletni zstępny spadkodawcy wówczas wysokość zachowku stanowi równowartość **2/3 wartości udziału**, jaki przypadłby mu w spadku, gdyby doszło do dziedziczenia ustawowego.

Przy ustalaniu udziału spadkowego stanowiącego podstawę do obliczania zachowku **uwzględnia się** także spadkobierców niegodnych oraz spadkobierców, którzy spadek odrzucili, natomiast nie uwzględnia się spadkobierców, którzy zrzekli się dziedziczenia albo zostali wydziedziczeni.

Przy obliczaniu zachowku **nie dolicza się** do spadku drobnych darowizn, zwyczajowo w danych stosunkach przyjętych, ani dokonanych przed więcej niż dziesięciu laty, licząc wstecz od otwarcia spadku, darowizn na rzecz osób nie będących spadkobiercami albo uprawnionymi do zachowku.

Przy obliczaniu zachowku należnego zstępnemu nie dolicza się do spadku darowizn uczynionych przez spadkodawcę w czasie, kiedy nie miał zstępnych. Nie dotyczy to jednak wypadku, gdy darowizna została uczyniona na mniej niż trzysta dni przed urodzeniem się zstępnego.

Przy obliczaniu zachowku należnego małżonkowi nie dolicza się do spadku darowizn, które spadkodawca uczynił przed zawarciem z nim małżeństwa.

Wartość przedmiotu darowizny oblicza się według stanu z chwili jej dokonania, a według cen z chwili ustalania zachowku.

Wartość przedmiotu zapisu windykacyjnego oblicza się według stanu z chwili otwarcia spadku, a według cen z chwili ustalania zachowku.

Zapis windykacyjny oraz darowiznę dokonane przez spadkodawcę na rzecz uprawnionego do zachowku **zalicza się** na należny mu zachówek. Jeżeli uprawnionym do zachowku jest dalszy zstępny spadkodawcy, zalicza się na należny mu zachówek także zapis windykacyjny oraz darowiznę dokonane przez spadkodawcę na rzecz jego wstępnego.

Jeżeli uprawnionym do zachowku jest **zstępny spadkodawcy**, zalicza się na należny mu zachówek poniesione przez spadkodawcę koszty wychowania oraz wykształcenia ogólnego i zawodowego, o ile koszty te przekraczają przeciętną miarę przyjętą w danym środowisku.

Jeżeli uprawniony nie może otrzymać należnego mu zachowku od spadkobiercy lub osoby, na której rzecz został uczyniony zapis windykacyjny, może on żądać od osoby, która otrzymała od spadkodawcy darowiznę doliczoną do spadku, sumy pieniężnej potrzebnej do uzupełnienia zachowku. Jednakże obdarowany jest obowiązany do zapłaty powyższej sumy tylko w granicach wzbogacenia będącego skutkiem darowizny.

Jeżeli obdarowany sam jest uprawniony do zachowku, ponosi on odpowiedzialność względem innych uprawnionych do zachowku tylko do wysokości nadwyżki przekraczającej jego własny zachówek.

Obdarowany może zwolnić się od obowiązku zapłaty sumy potrzebnej do uzupełnienia zachowku przez wydanie przedmiotu darowizny.

Dokładnych instrukcji co do obliczania wysokości zachowku udzielił **Sąd Najwyższy** w uzasadnieniu wyroku z dnia 13.02. 2004r. (sygn. akt **II CK 444/02**)

„W celu obliczenia zachowku **należy najpierw określić udział spadkowy** stanowiący podstawę do obliczenia zachowku. Wyjść trzeba tutaj od ustalenia udziału, w jakim uprawniony byłby powołany do spadku z ustawy, przy czym przy operacji tej, zgodnie z art. 992 k.c., uwzględnia się także spadkobierców niegodnych oraz spadkobierców, którzy spadek odrzucili, natomiast nie uwzględnia się spadkobierców, którzy zrzekli się dziedziczenia albo zostali wydziedziczeni. Następnie **udział ten mnoży się**, stosownie do art. 991 § 1 k.c., przez 2/3, jeżeli uprawniony do zachowku jest trwale niezdolny do pracy lub małoletni, a w pozostałych sytuacjach - przez 1/2. Otrzymany wynik to właśnie udział spadkowy stanowiący podstawę do obliczenia zachowku.

Kolejnym etapem **obliczania zachowku** jest ustalenie tzw. substratu zachowku (art. 993-995 k.c.). Ustalenie substratu zachowku wymaga przede wszystkim określenia czystej wartości spadku. Czysta wartość spadku stanowi różnicę pomiędzy stanem czynnym spadku, czyli wartością wszystkich praw należących do spadku, według ich stanu z chwili otwarcia spadku, i cen z chwili orzekania o zachowku a stanem biernym spadku, czyli sumą długów spadkowych, z pominięciem jednak długów wynikających z zapisów i poleceń.

Po określeniu **czystej wartości spadku** dolicza się do niej, dla ustalenia substratu zachowku, wartość darowizn dokonanych przez spadkodawcę, bez względu na to, czy były one uczynione na rzecz spadkobierców, uprawnionych do zachowku, czy też innych osób. Wartość przedmiotu darowizny na potrzeby doliczenia oblicza się według stanu z chwili jej dokonania, a według cen z chwili ustalenia zachowku (art. 995 k.c.). Pewne jednak darowizny zostały wyłączone od doliczania, w szczególności drobne, zwyczajowo przyjęte oraz dokonane dawniej niż przed dziesięciu laty, licząc od otwarcia spadku, na rzecz osób niebędących spadkobiercami albo uprawnionymi do zachowku (art. 994 § 1 k.c.).

Zamyka obliczanie zachowku operacja mnożenia substratu zachowku przez udział spadkowy stanowiący podstawę do obliczenia zachowku. Jej wynik wyraża wysokość należnego zachowku.”

Obliczenie zachowku następuje **na podstawie wartości spadku ustalonej** według cen z daty orzekania o roszczeniach z tego tytułu.

(wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4.07.2012r, sygn. akt ICSK 599/11)

Obliczenie wysokości należnego zachowku często jest procesem złożonym, dlatego też przy dokonywaniu tej czynności warto skorzystać z pomocy doświadczonego prawnika.

Warto w miarę możliwości dokładnie wyliczyć kwotę zachowku – wszak od wysokości dochodzonej kwoty uzależniona jest wysokość **opłaty sądowej**, którą strona występująca z pozwem musi uiścić.

Przedawnienie

– czyli w jakim terminie należy wystąpić do sądu z roszczeniem o zachówek?

Nie warto zwlekać z wystąpieniem do sądu z pozwem o zachówek.

Roszczenie o zachówek (tak jak wiele roszczeń cywilnoprawnych) **przedawnia się**. Termin przedawnienia wynosił dotychczas 3 lata, zaś od 23.10.2011 r. wynosi **5 lat** licząc od ogłoszenia testamentu, a gdy zobowiązany do zaspokojenia roszczenia o zachówek jest zapisobierca windykacyjny bądź obdarowany wówczas termin ten liczymy od otwarcia spadku (tj. od daty śmierci spadkodawcy)

Po upływie powyższego terminu zobowiązanie z tytułu zachowku staje się tzw. zobowiązaniem naturalnym, co oznacza, iż ten przeciwko komu roszczenie o zachówek przysługuje może uchylić się od jego zaspokojenia.

Opodatkowanie zachowku

Co do zasady dochód uzyskany w wyniku wykonania prawa do zachowku podlega podatkowi od spadków i darowizn, a nie podatkowi dochodowemu od osób fizycznych.

Zachówek (art. 991 k.c.) podlega podatkowi od spadków i darowizn określone w **ustawie o podatku od spadków i darowizn**. (wyrok Sądu Najwyższego z dnia 6.06.2002r.,syg.akt III RN 87/01)

Czy jednak zawsze osoba, która wygrała w sądzie sprawę o zachówek zobowiązana będzie do zapłaty podatku? Ustawa o podatkach od spadków i darowizn przewiduje wiele zwolnień podatkowych. Ustawa ta była jednak wielokrotnie zmieniana. Dobrze jest więc zawsze sprawdzić, jaki był stan prawny na datę śmierci spadkodawcy.

Zmniejszenie zachowku a zasady współżycia społecznego

„Czy można uniknąć płacenia zachowku?”

Otóż jeśli powód wniósł do sądu pozew zanim roszczenie się przedawniło, to odpowiedź zapewne będzie brzmieć, iż raczej nie bardzo...

W pewnych jednak sytuacjach pozwany może żądać w toku postępowania przed sądem I instancji **obniżenia wysokości zachowku** ze względu na tzw. zasady współżycia społecznego. (powołując się na treść przepisu art. 5 kodeksu cywilnego)

O dopuszczalności **obniżenia przez sąd wysokości zachowku** ze względu na tak zwane zasady współżycia społecznego przesądza orzecznictwo Sądu Najwyższego i Sądów Apelacyjnych.

W pewnych szczególnych i wyjątkowych sytuacjach dopuszczalne jest **obniżenie należności z tytułu zachowku** na podstawie art. 5 k.c. przy uwzględnieniu zwłaszcza klauzuli zasad współżycia społecznego. Prawa uprawnionego do zachowku służą urzeczywistnieniu obowiązków moralnych, jakie spadkodawca ma względem swoich najbliższych. W tym kontekście nie można jednak zapominać, że nie mogą zostać pominięte te zachowania uprawnionego, które wskazują na to, jak ten wywiązywał się ze swych obowiązków względem najbliższych, ze szczególnym uwzględnieniem spadkodawcy.

(wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 21.10.2010r., sygn.akt VIACa 332/10)

1 Także w sprawach o zachówek można stosować przepis art. 5 k.c.

2. Dokonując osądu roszczenia o zachówek w aspekcie zasad współżycia społecznego trzeba mieć na uwadze, że celem instytucji zachowku jest ochrona interesów wymienionych w art. 991 § 1 k.c. majątkowych najbliższych członków rodziny przez zapewnienie im niezależnie od woli spadkodawcy, a nawet wbrew jego woli, roszczenia pieniężnego odpowiadającego ułamkowi wartości udziału w spadku, który by im przypadł przy dziedziczeniu ustawowym. Zastosowanie art. 5 k.c. nie może udaremniać celów przepisów o zachowku. Odwołanie do zasad współżycia społecznego winno raczej służyć ochronie zobowiązanego do zachowku w sytuacji, gdy jego wysokość będzie nadmierna np. w wyniku nagłych zmian ekonomicznych, czy innych niezależnych od spadkobiercy zjawisk wpływających na wartość spadku.

(wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dnia 16.12.2009r, sygn. akt IACa 896/09)

W praktyce jednak osiągnięcie takiego rezultatu – czyli **zmniejszenia dochodzonej przez powoda sumy zachowku** nie jest łatwe.

Aby tak się stało sytuacja musi być naprawdę szczególna.

- np. szansę na takie obniżenie mógłby mieć pozwany w sytuacji, gdyby odziedziczone na podstawie testamentu mieszkanie (w którym np. nie mogący podjąć pracy zarobkowej pozwany mieszkałby wraz z małoletnimi dziećmi) stanowiło cały jego majątek i aby zapłacić zasądzony zachówek pozwany musiałby to mieszkanie sprzedać.

Żaden jednak przepis nie zawiera katalogu sytuacji, w których takie obniżenie byłoby możliwe.

W każdej sprawie **decyduje o tym sąd**, przed którym toczy się postępowanie.

Sąd nie orzeka jednak o takim obniżeniu z urzędu.

Sąd – po przeprowadzeniu postępowania dowodowego – wypowiada się czy w konkretnej sprawie zachodzą przesłanki pozwalające na obniżenie wysokości zachowku.